

Matus János

Globális trendek és kockázatok a 21. században – az első évtized

A 21. század elejétől növekedett azon tanulmányok és elemzések száma, amelyek a globális világ közép- és hosszú távú folyamatait és a velük együtt járó kockázatokot mutatták be. Közülük is kiemelkedik a washingtoni székhellyel működő National Intelligence Council négy-öt évenként *Global Trends* címmel megjelenő tanulmánya és a davosi Világgazdasági Fórum évente sorra kerülő találkozói előtt publikált *Global Risks Report*. Mindkét átfogó tanulmány sorozat elkészítését a világ számos országának kormánytisztviselőivel, üzleti vállalkozóival, egyetemeivel és kutatóintézeteivel folytatott konzultációk előzték meg. Mindkettőnek az a célja, hogy anyagot szolgáltatson a szakértők és a téma iránt érdeklődő közvélemény vitái számára. A dokumentumok szerzői arra törekedtek, hogy a legújabb elemzések az előzményekre épüljenek, ugyanakkor felhívják a figyelmet az időközben bekövetkezett változásokra mind a fő folyamatok, mind a velük járó kockázatok tekintetében. A tanulmányok átfogó képet adnak a globális nemzetközi rendszer problémáiról és hasznos tanulságokkal szolgálnak a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó kormányzati intézmények, üzleti vállalkozások, kutatóintézetek és magánszemélyek számára. Ez a tanulmány két részben áttekintést ad az elmúlt két évtized során a fenti forrásokban közreadott gondolatokról, és megkísérli elhelyezni az ismertetett folyamatokat a nemzetközi kapcsolatok elméletének kontextusában. Az első rész elsősorban a globális trendekre koncentrál. A második rész a trendek mellett részletesebben foglalkozik a velük járó kockázatokkal is.

Kulcsszavak: globális trendek, globális kockázatok, töredezett (megosztott) világ, globális kormányzás, a hatalom diffúziója

Matus János: *Global Trends and Risks in the 21st Century – The First Decade*

From the beginning of the 21st century increasing number of studies analysed the short- and long-term processes and the evolving risks of the global world. One of the outstanding examples is the paper published every four–five years by the National Intelligence Council, a Washington based organization under the title of “Global Trends”. The other prestigious paper is the “Global Risks Report” by the World Economic Forum published every year before the Summit in Davos. Consultations with government officials, business people, universities and research institutions of several countries preceded the publication of both series of studies. The papers intended to offer material for the debates of experts and the interested public. Authors of the documents used previous analyses as a basis and built new ones upon them with the intention to sensitize the reader to the changes regarding the major processes and the inherent risks. The papers give an overview about the problems of the global international system and offer useful conclusions to government institutions, business enterprises, research institutions and private citizens. This study summarises the ideas contained in the documents published during the two previous decades in two parts and puts them in the context of the theory of international relations. The first part concentrates on global trends, the second part beside global trends, discusses global risks in connection with the trends.

Keywords: *global trends, global risks, fractured world, global governance, diffusion of power*

Bevezetés

1971-ben egy Klaus Schwab nevű svájci közgazdászprofesszor kezdeményezte az Európai Menedzsment Fórum nevű szervezet létrehozását, amely független alapítványként azt a feladatot tűzte maga elé, hogy évenként a Davosban szervezett találkozók keretében segítséget nyújtson európai vállalkozások versenyképességének javításához. Az alapítvány céljai között szerepelt a gazdaságban érdekelt szereplők minél szélesebb körének bevonása az együttműködésbe, ami hozzájárulhat egy olyan politikai és gazdasági klíma kialakításához, amelyben a morális és intellektuális integritás fontos értéknek számít. Ezt az értéket az alapítvány azóta is globális közérdekként kezeli, és erőfeszítéseket tesz ennek tudatosítására az üzleti világ, a kormányok, civil társadalmi szervezetek és a tudományos élet képviselői körében. 1987-ben az alapítvány nevét Világgazdasági Fórumra változtatták, kiszélesítették a résztvevők körét, és misszióját kibővítették a dialógus lehetőségével többek között olyan országok képviselői számára, amelyek között a rendszeres diplomáciai kapcsolatok fenntartását az éles konfliktusok nem tették lehetővé.

A kialakult hagyománynak megfelelően a világ vezető politikusai, az üzleti világ, a tudományos élet és a civil társadalmi szervezetek képviselői 2018 januárjának harmadik hetében egy négynapos konferencián ismét áttekintették a világ közvéleményét foglalkoztató globális problémákat. A nemzetközi hírügynökségek és televíziós társaságok ez alkalommal is figyelemmel kísérték a konferencia eseményeit. A CNN amerikai televíziótársaság riportere sorra meginterjúvolta a résztvevőket egy nagy tábla előtt, amelyet egy függőleges vonal osztott két részre, és arra kérte őket, hogy helyezték el a világot a táblán ábrázolt képzeletbeli viszonyrendszerben, és egyben jelezzék azt is, hogy milyen irányba mutatnak a jelenlegi tendenciák. A táblán meghúzott függőleges vonaltól balra eső terület jelölte a kevésbé megosztott világot, a jobbra eső terület jelölte a nagyon megosztottat. Az interjúalanyok döntő többsége nagyon megosztottként jellemezte a világ jelenlegi helyzetét. A fő tendenciákra vonatkozó kérdésre a többség szintén negatív választ adott, ami a világ általános helyzetének további romlását előrevetítő nézetek dominanciájára utalt.

Fareed Zakaria neves amerikai tévékommentátor szerint a davosi fórumok lényege, „hogy a milliárdosok időről időre tájékoztatást adnak a milliomosoknak a nemzetközi közeposztály közérzetéről”.¹ A találkozó előtt publikált *Global Risks Report 2018* című tanulmány és az elhangzott előadások elemzése alapján azonban megállapítható, hogy a fórum résztvevői a globális világot érintő problémák jóval szélesebb körében tájékozódhattak, és számos más információval és hasznos tanulságokkal gazdagodva távozhattak Davosból a négynapos eszmecsere végétével. A megosztott/töredezett világ (*fractured world*) szóösszetétel gyakran előfordult az elhangzott előadásokban, mintegy tömör jellemzőként azoknak a globális problémáknak, amelyekkel a fórumra készített jelentés részletesen is

¹ A CNN amerikai tévétársaság *GPS* című adása 2018. január 28-án.

foglalkozott. A fő előadások mellett két panelvita külön is foglalkozott a megosztott világ fogalmának jelentésével.

Nem a 2018. évi Világgazdasági Fórumra készített jelentés volt az első helyzetértékelő dokumentum, amely alapvetően negatív képet festett a globális trendekről. A National Intelligence Council 2012 decemberében kiadott tanulmányának bevezetőjében ez olvasható: „*A két város meséje* [Charles Dickens regénye – M. J.] háttérben a francia forradalom és az ipari forradalom hajnala volt. Ma egy hasonló időszakot élünk át, amelyben a lehetséges fejlemények gyorsasága és nagyságrendje – mind pozitív, mind negatív értelemben – ugyanakkora, ha nem nagyobb, mint a késői 18. század politikai és gazdasági forradalmái volt.”² Dickens a könyv első fejezetében így jellemezte a kort: „Azok voltak a legjobb idők; azok voltak a legrosszabb idők. A bölcsesség kora volt, meg a bolondság kora. A hit korszaka; a hitetlenség korszaka. A Világosság ideje; a Sötétség ideje. A remény tavasza; a kétségbeesés tele. Előttünk volt még minden; nem volt előttünk már semmi.”³

Napjaink egyik legizgalmasabb kérdése, hogy vajon jellemezhető-e a jelenkor azokhoz fogható bizonytalanságokkal, amelyeket a nagy angol realista író fogalmazott meg több mint másfél évszázaddal ezelőtt. Azok az elemzések, amelyek korunk nagy bizonytalanságainak forrásait kutatják, általában két nagy folyamatot tesznek vizsgálat tárgyává: az egyik a globalizáció, a másik a technikai fejlődés. Ma már kétségbevonhatatlan tények bizonyítják, hogy mindkét nagy korszakformáló erőnek vannak pozitív és negatív következményei. A pozitív következmények sorában leggyakrabban az életkörülmények korábban soha nem tapasztalt javulása található, amely az elemzések szerint köszönhető mind a gazdasági globalizációnak, mind a technikai fejlődésnek. A nemzetközi kereskedelem és a pénzügyek az együttműködés sűrű hálózatát hozták létre, egyben erős függőséget teremtettek az államok között és hozzájárultak az anyagi jólét javulásához. A technikai haladás a kommunikáció, a szervezés és szállítás eszközeinek fejlesztésével, valamint a termelékenység növelésével alátámasztotta a gazdasági globalizáció pozitív hatásait, és kedvező hatást gyakorolt az államok belső társadalmi folyamataira és a közöttük lévő kapcsolatokra. A globalizáció negatív hatásai között az elmúlt évtizedekben egyre erőteljesebb hangsúlyt kapott a vagyoni egyenlőtlenségek és életszínvonalbeli különbségek drámai megnövekedése. A technikai fejlődés – mindenekelőtt a robotok fejlesztése és a mesterséges intelligenciában rejlő lehetőségek – várhatóan a munkaerőpiacra gyakorol majd egyelőre nem belátható negatív hatást. Még ennél is nagyobb a bizonytalanság a biotechnológiában elért tudományos eredmények gyakorlati alkalmazásának következményeit illetően. Egyes vélemények szerint a globalizáció, mások szerint a technikai fejlődés hatásai tekinthetők erőteljesebbnek a globális világ trendjeire és kockázataira.

A Világgazdasági Fórum dokumentumai a globális trend és globális kockázat fogalmát a következőképpen értelmezik.

„A *globális trend* egy jelenleg is érvényben lévő hosszú távú folyamat, amely hozzájárulhat a globális kockázatok erősítéséhez és/vagy megváltoztathatja a közöttük lévő kapcsolatot. A *globális kockázat* egy bizonytalan esemény vagy körülmény, amely, ha bekövetkezik,

² Global Trends 2030: Alternative Worlds, [online], 2012. 12. National Intelligence Council, 1. Forrás: globaltrends2030.files.wordpress.com [2018. 10. 31.].

³ Charles DICKENS: *Két város regénye*. Ford. Karinthy Frigyes. Gutenberg Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1930, 11.

lényeges negatív hatást gyakorolhat számos országra vagy vállalkozásra a következő tíz évben.”⁴

Változások a globális trendekben

A 21. század elejétől a globalizációval foglalkozó korábbi, egyértelműen pozitív értékelések mellett kiegyensúlyozottabb írások is megjelentek, amelyek a globalizáció árnyoldalait is bemutatták. Joseph Grieco és John Ikenberry amerikai közgazdászok rámutattak, hogy a globalizáció lehetővé tette távoli földrészek kultúrájának jobb megismerését, ugyanakkor sokkal szorosabb kontrollt hozott létre azon nemzeti közösségek önállósága felett, amelyek a globális gazdaságban való részvétel mellett döntöttek. A globális szabadpiac új lehetőségeket teremtett a gyors gazdasági növekedéshez, de egyben növelte a gazdasági visszaesések kockázatát is. A nagyobb gazdasági hatékonyság együtt jár a nagyobb egyenlőtlenségekkel, és ez új megvilágításba helyezi azt a dilemmát, amelyet egyrészt a szabadpiac és a nemzetközi együttműködés, másrészt a társadalmi szolidaritás és a kulturális koherencia közötti választás kényszere okozott.⁵

A National Intelligence Council 2004 decemberében publikált tanulmánya a következőképpen határozta meg a globalizáció lényegét: „A globalizáció növekvő összekapcsoltság, amelyet az információ, a technológia, a tőke, a szolgáltatások és az emberek növekvő méretű áramlása fémjelez világszerte. A globalizáció mindent átfogó megatrend, mindenütt jelen van, és alapvetően formálja a világ összes többi folyamatát a következő évtizedekben. A globalizáció jövője azonban nem tekinthető adottnak, az államok és a nem állami szereplők – beleértve a magánszektor és a nem kormányzati szervezeteket is – ennek az alapvető folyamatnak a befolyásolására törekednek. A globalizáció néhány részfolyamata, mint az információs technológiai forradalom által létrehozott összekapcsoltság teljes bizonyossággal visszafordíthatatlannak tekinthető. Ugyanakkor lehetséges, bár nem valószínű, hogy a globalizáció folyamata lassítható, esetleg megállítható ugyanúgy, mint a késő tizenkilencedik és korai huszadik századi globalizáció, amelyet a világháború és a globális gazdasági válság állított meg.”⁶

Előrejelzések 2015-ig

A 21. század első évtizedében készült elemzések, bár bemutatják a globalizáció negatív következményeit is, általában a pozitív hatásokat emelik ki határozottabban. A National Intelligence Council 2000-ben publikált jelentése, amely a 2015-ig terjedő időszakra tartalmazott prognózisokat, az alábbi trendeket emelte ki a világ helyzetét legerőteljesebben befolyásoló tényezőkként.⁷

⁴ World Economic Forum: The Global Risks Report 2016, [online], 11th Edition, 6. Forrás: weforum.org [2018. 10. 28.].

⁵ Joseph M. GRIECO – G. John IKENBERRY: *State Power + World Markets*, W.W. Norton and Company, New York, 2003, 239.

⁶ Mapping the Global Future. Report of the National Intelligence Council's 2020 Project, [online], 2004, Washington DC. Government Printing Office, 10–11. Forrás: dni.gov [2018. 10. 29.].

⁷ Global Trends 2015: A Dialogue About the Future With Nongovernment Experts, [online], 2000. 12. National Foreign Intelligence Board, 15–43. Forrás: cia.gov [2018. 10. 29.].

Demográfia. Az akkori előrejelzések szerint a Föld lakossága 2015-re 1,1 milliárddal (6,1 milliárdról 7,2 milliárdra) növekszik, és a növekmény 95%-a a fejlődő államokban, azon belül is döntő többségében a gyorsan növekvő városokban várható. Azokban a fejlődő államokban, amelyekben a politikai rendszer törekeny, a gyors népességszaporulat és a gyors urbanizáció kombinációja politikai és társadalmi instabilitást eredményez. A gazdaságilag fejlett államokban ezzel szemben a csökkenő születési arányszámok és a várható életkor növekedése okoz problémákat a munkaerőpiacon, és növeli az egészségügyi és nyugdíjkiadásokat. A demográfiai trendek különbözősége és a munkaerőpiacok globalizációja a népességmozgás drámai növekedését eredményezheti 2015-re. Ezt a várható fejleményt alátámasztotta, hogy már 2000-ben a legális és illegális migránsok a lakosság több mint 15%-át tették ki a világ több mint 50 országában. A 2000. évi előrejelzés szerint az elkövetkező 15 év során Észak-Afrikából, a Közel-Keletről és Dél-Ázsiából Európába, Latin-Amerikából, Kelet- és Dél-Ázsiából pedig Észak-Amerikába irányul a népesség mozgása.

Természeti források és környezet. A mezőgazdasági technológia fejlődése lehetővé teszi a növekvő népesség élelmiszer-ellátását világszerte. Az elégséges élelmiszer rendelkezésre áll, azonban az elosztás szervezetlensége okozhat problémákat a jövőben is. Elnyomó kormányok vagy belső konfliktusok és természeti katasztrófák együttes jelenléte, amely akadályozza a segélyakciókat, éhínséghez vezethet. A genetikailag módosított növények lehetővé tennék a táplálkozási szükségletek kielégítését a fejlődő államok szegényebb lakosainak körében is, azonban a népi és politikai ellenállás az EU tagállamaiban és kisebb mértékben az Egyesült Államokban egyelőre háttérbe szorította ezt a technológiát. 2015-ig a Föld lakosságának csaknem fele olyan országokban él, ahol vízhiány várható. A fejlődő országokban a vízfelhasználás 80%-áért a mezőgazdaság felelős. 2015-re számos fejlődő országban fenntarthatatlanná válik az öntözéses mezőgazdasági művelés eddigi módja. A vízkészlet korábban is viták tárgya volt, de nem okozott államközi konfliktusokat. Növeli azonban a jövőben az erőszakos konfliktusok lehetőségét, ha a vízhiány együtt jár más feszültségforrásokkal, mint ez a Közel-Keleten tapasztalható. Bár a globális gazdaság egyre hatékonyabban hasznosítja az energiát, 2015-re az energiafogyasztás 50%-os növekedése várható, ezen belül a nyersolaj iránti igény 25%-kal, a földgáz iránti igény 100%-kal nő. A Perzsa-öbölből származó nyersolaj háromnegyed részét Ázsia emészti fel. A környezetvédelemmel kapcsolatos problémák számos tekintetben fokozódnak. Az intenzív mezőgazdasági termelés növekedése a termőtalaj további pusztulásához vezet. A megművelt területek növelése miatt csökken a trópusi erdők területe és károsodik a biodiverzitás. A technológiai fejlődés lehetővé tette a kevésbé energiaigényes ágazatok fejlődését, ezért a gazdasági növekedés környezetre gyakorolt negatív hatása mérséklődni fog. A természeti környezettel való foglalkozás számos országban fontos kérdés marad, azonban a konkrét programok végrehajtásában nagy különbségek lesznek.

Tudomány és technológia. Az információs technológia, a biotechnológia, az anyagtudományok és a nanotechnológia integrálásával az innováció drámai módon felgyorsul. Ennek lényeges hatása lesz az üzleti életre, a kereskedelemre, a közegészségügyre és a biztonságra. A tudományos felfedezések és gyakorlati alkalmazásuk közötti idő tovább rövidül, ez ösztönző hatást gyakorol a befektetésekre. Az információs technológia fejlődése számos új eszköz létrehozásához és a szolgáltatások területén történő alkalmazásához vezet.

Aggodalmakat kelthet az új kommunikációs eszközök esetleges negatív hatása az egyének magánéletére és a társadalmak kulturális integritására. 2015-ig a biotechnológiai forradalom számos sikert ér el a betegségek elleni küzdelemben, az élelmiszer-termelésben, a légszennyezés csökkentésében és az életminőség javítása terén. Számos új felfedezés, különösen az orvostudomány területén igen költséges marad, ezért csak Nyugaton lesz elérhető, másutt csak a társadalom gazdag szegmensei számára. A biotechnológia néhány fejlesztési irányát morális vagy vallási okok miatt továbbra is vitatni fogják. A nanotechnológia területén várható felfedezések a fizikai testek alapvető építőelemeinek jobb megértését és ellenőrzését teszik lehetővé, egyben jelentős hatást gyakorolnak a tervezési és gyártási folyamatokra. A tudományos áttörések az anyagtechnológia területén olyan multifunkcionális termékek megjelenéséhez járulhatnak hozzá, amelyek kompatibilisek a természeti környezettel, ellenállnak a külső behatásoknak és személyre szabhatók. Ezek a termékek hatással lesznek a gyártási folyamatokra, logisztikára és az életmódunkra, ugyanakkor hozzájárulnak az információ- és biotechnológiai felfedezésekhez is.⁸

A globális gazdaság. A globális gazdaság adott helyzete lehetővé teszi a fenntartható dinamikus fejlődést 2015-ig. A gazdasági növekedés elérheti az 1960-as és 1970-es években tapasztalt magas szintet. A globális gazdaság azonban nem minden résztvevő számára biztosít növekedést, lényeges gazdasági különbségek maradnak a régiók között. Az információs forradalom láthatóbbá teszi a krónikusan jelen levő szegénységet. A dinamikus növekedésre ösztönző hatást gyakorol az erősödő globális középosztály, amely a demokráciára és az információs technikákra támaszkodva nagyobb beleszólást követel a politikai döntésekbe. A gazdaságpolitika eszközeinek tökéletesítése az utóbbi évek során szintén elősegíti a gazdaság dinamikus fejlődését. Folytatódik a nemzetközi kereskedelem és a tőkebefektetések növekedése. Speciális érdekcsoportok és néhány kormány ellenállhat a kereskedelem további liberalizációjának, azonban ez nem akadályozza a kereskedelem további kiterjedését. A magánszektor erősödése a felemelkedő piacgazdaságokban a privatizáció és dereguláció alkalmazásával párhuzamosan további ösztönzést jelent a gazdaságok számára. A legsikeresebb cégek gyakorlatának átvétele az információs forradalom eredményeinek felhasználásával hozzájárul a vállalkozások hatékonyságához. A lemaradás kockázatával azoknak az országoknak kell szembesülniük, amelyekben tartós belső konfliktusok vannak, vagy regionális konfliktus részesei, és/vagy nem tudják megfelelően diverzifikálni gazdaságaikat. A piacgazdaság és a dereguláció lehetővé teszi a pénzügyi piacok számára, hogy átlépjék a gazdasági racionalitás határait, és ez súlyos visszaesésekhez vezethet. Ezért megmarad a globális gazdaság kitérttsége a periodikus pénzügyi válságoknak, ám javul a gazdaság korrekcióra való képessége.

Nemzeti és nemzetközi kormányzás. A 21. század első évében előretételek a következő másfél évtizedre a *Global Trends 2015* szerzői úgy látták, hogy az államok maradnak a nemzetközi rendszer legfontosabb szereplői, de a hatékony kormányzás követelményei alapvető próbatételek elé állítják őket. Egyrészt a globalizáció számos új lehetőséget kínál, de nehézségeket is támaszt. Másrészt kezelni kell a növekvő aktivitást és szervezettséget mutató közvéleményt. A globalizáció olyan elemei, mint az információ, a tőke, az áruk,

⁸ Global Trends 2015: A Dialogue About the Future With Nongovernment Experts, *i. m.*, 20.

a szolgáltatások és az emberek szabadabb áramlása, valamint a hatalom megosztásának eltolódása a különböző nem állami szervezetek irányába kihívást jelent valamennyi kormány számára. Ugyanakkor a határokon átívelő problémák szükségessé teszik a nemzetközi együttműködés erősítését. A globalizáció kihívásaival párhuzamosan valamennyi államban várható az állampolgári igények növekedése a politikai döntések befolyásolására, alapvető jogaik érvényesítésére, a demokrácia kiszélesítésére és a nagyobb átláthatóságra. A 21. század első másfél évtizedében a sikerre számító államoknak rendezniük kell kapcsolataikat a nem állami szereplőkkel, fel kell venniük a harcot a bűnözéssel, és kezelniük kell az erősödő vallási és etnikai csoportok törekvéseit.

A globális pénzügyek és kereskedelem liberalizálása és az információs technológia fejlődése hozzájárul a nem állami szereplők forrásainak és befolyásának növeléséhez. A multinacionális vállalatok leányvállalatainak száma a világon a kormányok által bevezetett dereguláció következtében elérte a félmilliót. A kormányok számára kihívást jelent a multiknak a helyi gazdasági és jóléti követelményekkel összhangban történő ellenőrzése és szabályozása. A nemzeti és nemzetközi nonprofit szervezetek fontos tevékenységet végeznek az egészségügy, az oktatás és a szociális ügyek területén. Várhatóan több forrás áll majd rendelkezésükre, és magabiztosabbá válhatnak. A kormányok és vállalkozások közös érdeke lesz, hogy a nonprofit szervezetek is a vállalatokéhoz hasonló magatartási szabályok – átláthatóság és elszámoltathatóság – szerint végezzék tevékenységüket. A fejlett demokráciák hatékonyan kihasználják mind a legálisan működő profitorientált, mind a nonprofit szervezetek lehetőségeit a jó kormányzás elősegítésére, ugyanakkor képesek hatékonyan ellenőrzés alatt tartani az illegális bűnöző csoportokat. Néhány hatékony kormányzásra nem képes államban, ahol a bűnöző csoportok megkísérlik átvenni a kormányzati szervezetek ellenőrzését, az alapvető szolgáltatásokat csak a nem állami szervezetek képesek elvégezni.

A globalizáció és a technológiai változások megerősítették azon várakozásokat, hogy az erősödő nemzetközi együttműködés segít kezelni azokat a határokon átnyúló problémákat, amelyeket az egyes államok egyedül már nem képesek megoldani. Ugyanakkor a nemzeti érdekek érvényesítésével kapcsolatos aggodalmak, a nemzetközi tevékenység kockázatai és költségei korlátozzák a sikeres kooperációt. A gazdaságilag legfejlettebb államok továbbra is érdekeltek a nemzetközi együttműködésben, különösen akkor, amikor fontos gazdasági érdekek forognak kockán, és úgy látják, hogy érdekeik védelme, befolyásuk növelése indokolja a nemzetközi intézmények minél szélesebb körében való jelenlétét és a sokoldalú együttműködést. Az erőteljesen nacionalista és autokrata kormányok szelektív szerepre törekednek a kormányközi szervezetekben: együttműködnek azokban az ügyekben, amelyek saját érdekeiket szolgálják, ugyanakkor ellenzik azokat a kezdeményezéseket, amelyek fenyegethetik belső hatalmi struktúrájukat és nemzeti szuverenitásukat. A legalacsonyabb jövedelmű és a leginstabilabb országok pedig társadalmi és gazdasági fejlődésük biztosítása, szuverenitásuk védelme és a nemzetközi elismertség fenntartása érdekében igyekeznek aktívan részt venni a nemzetközi szervezetekben.

Konfliktusok a jövőben. A jövő konfliktusainak előrejelzésével foglalkozó szakértők a 2000-es évek elején úgy látták, hogy az államokon belüli konfliktusok jelentenek majd leggyakrabban fenyegetést a nemzetközi békére és biztonságra. Az állam elnyomó poli-

tikája következtében kialakult belső konfliktusok tömeges migrációhoz és humanitárius katasztrófához vezetnek. Az etnikai, kulturális és vallási feszültségek, a gyenge gazdaság, a könnyen átjárható határok és a kormányzás gyengeségei ideális feltételeket biztosítanak a terrorizmus számára. A jövőben átalakul a terrorizmus taktikája, várhatóan nagyobb hangsúlyt helyez majd az akciók áldozatainak számának növelésére. Az államok közötti konfliktusok valószínűsége csökken, viszont az új technológiák következtében potenciális pusztító hatásuk növekszik. A számítógépes hálózatok kiterjedt alkalmazása fokozza az államok sebezhetőségét az infrastruktúra olyan területein, mint a hírközlés, a szállítás, energiahálózatok és a pénzügyi szolgáltatások. Az államok részéről megnyilvánuló ellenséges szándékok várhatóan ebbe az irányba tolnak el.

Előrejelzések 2020-ig

A fentiekben összefoglalt hat globális trend alapját képezte a következő években készített átfogó elemzéseknek. A korábban kiemelt folyamatok továbbra is a figyelem középpontjában maradtak, azonban az elemzések tovább finomodtak, és a széles körű konzultációk újabb szempontokat hoztak felszínre. A National Intelligence Council 2004-ben készített összefoglalója a 2020-ig terjedő időszakra az alábbiak szerint finomította a várható globális trendeket.⁹

A 2000-es évek közepétől nagyobb hangsúlyt kapott a globalizáció ellentmondásos jellege. Egyrészt a gazdasági növekedés továbbra is pozitív várakozásokra adott alapot, 2020-ra a világgazdaság 80%-os, az egy főre jutó átlagos jövedelem 50%-os növekedését prognosztizáltak. Megjelent az a gondolat, hogy várhatóan lesznek fellendülések és hanyatlások, periodikusan visszatérő pénzügyi és más válságok, de a gazdaság növekedési pályája elég stabil lesz a fenntartható fejlődéshez. Másrészt a globalizáció gazdasági eredményei nem lesznek érzékelhetők globálisan. A 2020-ig terjedő időszakban a globalizáció haszonélvezői és vesztesei közötti szakadék növekszik, a globalizáció ellentmondásai és bizonytalanságai fokozott mértékben előtérbe kerülnek. Egyre több multinacionális vállalat válik globálissá, fokozatosan kikerülnek a kormányok ellenőrzése alól, és a fejlett technológia terjesztésének fő szereplőivé válnak. A világgazdaságban megnő az ázsiai multinacionális vállalatok súlya.¹⁰

1. A kormányzással szembeni új kihívásokat az előrejelzések mindenekelőtt a globális mozgalmak és az identitáspolitikák megerősödésében látták. Ennek a folyamatnak a fő mozgatói továbbra is a gazdasági globalizáció és az információs technológiák terjedése. Azoknak az országoknak, amelyek a növekvő migráció következtében etnikailag sokszínűvé válnak, egyszerre kell megoldaniuk azokat a problémákat, amelyek egyrészt a migránsok helyi társadalomba történő beillesztéséből, másrészt etnikai és vallási identitásának tiszteletéből adódnak. A 2000-es évek első évtizedében még úgy tűnt, hogy a Közel-Kelet politikailag stabilabb államaiban folytatódhat a demokratizálódás harmadik hulláma. Globális méretekben azonban a demokratizálódási folyamat megállításának és részbeni visszafordításának adtak nagyobb esélyt.

⁹ Mapping the Global Future. Report of the National Intelligence Council's 2020 Project, *i. m.*

¹⁰ Uo., 27–39.

A nemzetközi biztonsági és pénzügyi intézmények a relevancia elvesztésének kockázatával kell, hogy szembesüljenek, ha nem tudnak alkalmazkodni a globális rendszerben bekövetkezett változásokhoz.¹¹

2. A 2000-es évek közepén az elemzésekben megjelent a világ geopolitikai helyzetének alapvető átalakulása. Kína és India új globális szereplőként való megjelenését Németország 19. és az Egyesült Államok 20. század eleji felemelkedéséhez hasonlították. A két ázsiai nagyhatalom gyors gazdasági növekedésében a geopolitika hasonló drámai átalakulásának lehetőségét vélték felfedezni. Kína és India hagyományos nagyhatalmakhoz való viszonyának alakulását – annak kooperatív vagy versengő jellegét – a nemzetközi rendszer egyik fő bizonytalansági tényezőjeként értékelték. A globális hatalmi viszonyok Ázsia javára történő eltolódásával kapcsolatban vizsgálták a világ demográfiai helyzetének dinamikáját. A 2020-ra prognosztizált adatok szerint a világ összlakosságának 56%-a Ázsiában fog élni, ebből Kína részesedése 19%, India részesedése 17% lesz. Kínának azonban a 2020-as évektől kezdve szembe kell néznie a lakosság fokozatos előregedésének perspektívájával. A munkaképes korú lakosság csökkenése és a társadalom előregedése azonban Japánt és Európát érinti a legerőteljesebben. Az új évszázad első évtizedének közepén Európában a termékenységi ráta 1,4 volt, jóval alatta maradt a népesség adott szinten tartásához szükséges 2,1-es rátának. A munkaerőpiacon kialakult problémákat Európának bevándorlás útján lehetne megoldania, ellenkező esetben kockáztatja az integráció eddigi eredményeit. Az új tagállamokkal kibővült Európai Unió potenciálisan képes lehet súlyának növelésére a nemzetközi rendszerben. Különösen a globális és regionális kormányzás területén szerzett tapasztalataira alapozva példát szolgáltathat a felemelkedő ázsiai hatalmaknak.¹²
3. Várható a biztonságérzet további gyengülése, aminek pszichológiai tényezők és fizikai eredetű fenyegetések egyaránt okai lehetnek. A befogadó országok állampolgárai körében a pszichológiai aspektus része lehet a munkahelyek bizonytalanná válásával kapcsolatos aggodalom, valamint a migrációval kapcsolatos félelmek. A fizikai eredetű fenyegetéseket elsősorban a tömegpusztító fegyverek terjedése jelentheti. A terrorizmus és az államokon belüli konfliktusok megállíthatják a globalizáció folyamatát, mivel az államok többet költenek a biztonságra, következésképpen korlátozhatják a nemzetközi kereskedelmet és pénzmozgásokat.

A gyengén teljesítő gazdaság, az etnikai feszültségek, a vallási identitások erősödése és a magas népszaporulat együttes megléte különösen az „instabilitás övezetéhez” tartozó olyan régiókban erősíti a belső konfliktusok lehetőségét, mint Afrika, a Közel-Kelet, a Balkán, a Kaukázus, Közép- és Dél-Ázsia, valamint Délkelet-Ázsia. A nemzetközi terrorista csoportok többsége azonosul a radikális iszlámmal. Az elemzésekben először jelent meg annak a lehetőségnek a felvetése, hogy egy közel-keleti muszlim országban radikális iszlám hatalomátvitel történik, és a kalifátus egy álomból realitássá válik.¹³

¹¹ Uo., 73–82.

¹² Uo., 47–62.

¹³ Uo., 93–97.

A 21. század első évtizedének közepén készült elemzésekre épült előrejelzések csak részben igazolódtak be a későbbiek során. Felmerült ugyan a globális pénzügyi piacok irracionális működésének lehetősége, azonban még csak utalások sem történtek a 2008 októberében bekövetkezett globális pénzügyi válságra. Sikeresnek mondható azonban az előrejelzés a radikális iszlám hatásának terjedésével és a kalifátus létrehozásának kísérletével kapcsolatban.

Előrejelzések 2025-ig

A National Intelligence Council 2008-ban publikált jelentése, amely a 2025-ig terjedő prognózisokat tartalmazta, kiemelte, hogy az erősödő geopolitikai kihívások időszakában a nemzetközi rend is gyorsan változik, növekszik a valószínűsége a meglepő, időnként sokszerű eseményeknek. Az új nemzetközi rendszerbe történő átmenet kockázatokkal lesz terhes. A változásokat a globalizálódó gazdaság és a relatív gazdagság nyugatról keletre történő történelmi eltolódása mozgatja. Az erőforrásokhoz való hozzáférés nehézségei és a gazdasági növekedés lelassulása kiszámíthatatlan magatartást idézhet elő a nemzetközi rendszer szereplőiben. A dokumentum az alábbi trendeket emelte ki.¹⁴

A *globalizálódó gazdaság*. A 2008 októberében az Egyesült Államokból kiinduló globális pénzügyi válság okainak vizsgálata során az egyik alapvető következtetés az volt, hogy a kormányoknak nem sikerült megfelelő módon szabályozniuk és ellenőrizniük a globális pénzügyi piacokon ugrásszerűen megnövekedett súllyal rendelkező magán pénzügyi és tőkebefektetési alapok „innovatív” működését. A szaknyelv ezt a 21. század elejétől fellendülő pénzügyi tevékenységet „árnyékbankolásnak” nevezte el. A pénzügyi termékek innovációja területén kibontakozott versengés példa nélküli bizonytalansághoz és kockázatokhoz vezetett a globális piacokon. A tanulságok levonása után növekedett az állami szerepvállalás a nemzeti pénzügyi rendszerek szabályozásában és ellenőrzésében, azonban eddig nem kerülhetett sor a nemzetközi pénzpiacok megfelelő szabályozására a kormányok lényegesen eltérő gazdaságpolitikai és a közös akarat hiánya miatt. A közös álláspontok kialakulását tovább nehezíti a politikai és pénzügyi multipolaritás erősödése.

A gazdasági hatalom keletre történő eltolódásának alapvetően két forrása volt az előző évtizedben. Az egyik az olaj- és a nyersanyagárak tartósan magas szintje, ami Oroszország és a Perzsa-öböl menti államok számára volt kedvező. A másik forrás az alacsony munkaerőköltségek és a külföldi befektetéseknek kedvező kormánypolitikák, amelyek az ipari termelés számára teremtettek kedvező feltételeket Ázsiában. Ebben a helyzetben Kína és India vissza tudja állítani két évszázaddal korábbi pozícióját, amikor a világ gazdagságának 30%-át Kína, 15%-át India állította elő.¹⁵ A gazdasági hatalom keletre tolodásának nyertesei többségében nem a liberális kapitalista, hanem az államkapitalista modell követői. A gazdasági növekedés eredményei az állam ellenőrzése alá kerülnek, és az állam dönt a felhasználásukról. A felhasználás egyik formája a nagy állami vállalatok létrehozása, amelyek jelentős versenyelőnyökkel jelennek meg a nemzetközi piacokon. Kiemelkedő a kínai

¹⁴ Global Trends 2025: A Transformed World, [online], 2008, National Intelligence Council, Washington DC. Forrás: files.ethz.ch [2018. 10. 28.].

¹⁵ Uo., 7.

állami vállalatok tevékenysége a világgazdaságban, amely jelentős külföldi valuta-bevételt eredményezett a kínai államnak.

A globalizáció egyik pozitív hatásaként értékelhető, hogy 1999 és 2004 között világszerre 135 millió embert sikerült kiemelni az extrém szegénységből. A következő évtizedekre készített előrejelzések szerint a „globális középosztály” létszáma 440 millióról 1,2 milliárdra emelkedhet. A többségük Kínából és Indiából származik. A globalizációban vesztes oldalon álló országokban azonban a relatív szegénység továbbra is megmarad, ők teszik ki a világ lakosságának 63%-át.

Az eltérő fejlődési modellek összehasonlításából kiderült, hogy a legimpozánsabb gazdasági növekedést elért országok nem liberális demokráciák. Legkiemelkedőbb példájuk Kína, amely a nyugatitól eltérő gazdaságfejlesztési út mellett alternatív modellt kínált a politika területén is. A kínai modell vonzónak bizonyulhat a gazdaságilag rosszul teljesítő autoriter rendszerek és az illúziókat veszített instabil demokráciák számára.¹⁶

Demográfiai trendek. A 2025-re előrevetített prognózis szerint a Föld lakossága megközelítően 8 milliárdra nő. A születési, halálozási arányok és a migráció átalakítja az idősek és fiatalok, a vidéki és városi lakosok, az etnikai kisebbség és többség arányait. A népesség több mint ötven országban növekszik több mint egyharmaddal, néhány országban kétharmaddal. A legnagyobb népességszaporulat a szubszaharai Afrikában, a Közel-Keleten és Dél-Ázsiában várható, és nagy nyomást gyakorol majd a természeti forrásokra, az infrastruktúrára és a szolgáltatásokra. A legnagyobb népességnövekedés – mintegy 240 millió fővel – abszolút számokban és relatív értelemben is Indiában várható, és elérheti az 1,45 milliárdot. Ezen időszak alatt Kína népessége több mint 100 millióval nőhet, és elérheti az 1,3 milliárdot. Ha a jelenlegi trend folytatódik tehát, India népessége meghaladja Kínáét. A Nyugat – Európa, USA, Kanada, Ausztrália, Japán – részesedése a népességnövekedésből kevesebb mint 3% lesz. A gazdaságilag fejlett államok részesedése a világ népességéből a 2009. évi 18%-ról 2025-re 16%-ra csökken. Néhány országban a népesség 10% körüli értékkel is csökkenhet, a legnagyobb valószínűséggel Oroszországot és Ukrajnát érinti majd ilyen drámaian.

A világ népességszaporulatának jelenlegi dinamikája tovább növeli a szakadékot a legidősebb korstruktúrával és a legfiatalabb korstruktúrával bíró országok között. 2025-re a legmagasabb átlagéletkorral rendelkező országokban a 30 év alatti lakosság aránya kevesebb mint egyharmad, a legfiatalabb korstruktúrával rendelkező országokban 60% lesz. A gazdaságilag fejlett államokban a nyugdíjas korú lakosság aránya a munkaképes korú lakossághoz viszonyítva folyamatosan nő. 2025-re a nyugdíjas-munkaképes korú arány egy a háromhoz, Japán esetében előrejelzések szerint egy a kettőhöz lesz. Amennyiben a termékenységi mutató a népesség számának szinten tartásához szükséges 2,1-re emelkedik rövid időn belül, a nyugdíjasok munkaképes korúakhoz viszonyított aránya még akkor is növekedni fog évtizedeken keresztül. Egyedüli megoldásnak a bevándorlás kínálkozik, azonban ez a megoldás várhatóan tovább fokozza Európa népességének ellenállását.

A jelenlegi trendek szerint az urbanizáció folytatódik, 2025-re a városokban élő emberek aránya a jelenlegi 50%-ról 57%-ra emelkedik. A jelenlegi tizenkilenc megaváros

¹⁶ Uo., 8–17.

mellett további nyolc emelkedik ki, egy kivételével valamennyi Ázsiában és a szubszaharai Afrikában. A népesség városokba áramlásának egyik következménye lehet a születési arányszámok változása, aminek következtében megváltoznak az etnikai és vallási csoportok között kialakult arányok. A vallási és etnikai összetétel változása elkerülhetetlenül az országokon belüli politikai változásokhoz vezet.

A migrációban rejlő lehetőségek és kockázatok fontos mérlegelés tárgya lesz Európa számára a 2025-ig terjedő időszakban. A gazdasági növekedés fenntartása, az egészségügyi, szociális és népjóléti rendszerek változatlan formában történő működtetése egy olyan korstruktúra meglétét feltételezi, amelyet a jelenlegi demográfiai folyamatok nem tesznek lehetővé. Egyedüli megoldásnak a bevándorlásban rejlő lehetőségek kihasználása ígérkezik. Számítások szerint a Nyugat-Európába bevándorló külföldiek számát a kétszeresére vagy háromszorosára (2008-ban végzett számítások) kellene emelni ahhoz, hogy a munkaképes korú lakosság ne zsugorodjon tovább.¹⁷

A nemzetközi rendszer legfontosabb szereplői. A 2025-ig terjedő időszakban tovább csökken az Egyesült Államok és az Európai Unió viszonylagos súlya a globális politikai és gazdasági hatalmi struktúrában, és növekszik Kína és India részesedése. Ezzel együtt az Egyesült Államok még megőrzi vezető szerepét a nemzetközi rendszerben. A növekvő mértékben multipoláris nemzetközi rendszer azonban instabilabbá válik, csökken az államok közötti összetartó erő, mert növekszik azon államok száma, amelyek nagyobb beleszólást igényelnek a nemzetközi ügyek alakításába. A nemzetközi rendszer kohéziójának csökkenéséhez az is hozzájárulhat, hogy Európa és Japán viszonylagos hanyatlása felgyorsul.

Kína gyorsan emelkedő nagyhatalom, kevés országnak lesz lehetősége hozzá hasonló erőteljes hatást gyakorolni a világra a következő évtizedekben. A prognózis tárgyát képező időszakban Kína a világ második legnagyobb gazdasági és vezető katonai hatalmává válik. A gazdasági nehézségek miatt azonban lelassulhat a további növekedés. A belső piac szerepe erősödni fog, de az olyan kulcsfontosságú szektorokban, mint a nyersanyagok, a technológia és a globális termelő láncolatok, megmarad a külföldi piacok fontossága. A Kínai Kommunista Pártnak választ kell találnia arra a dilemmára, amely egyrészt a gazdasági növekedés fenntartásához elengedhetetlen nyitottság, másrészt a hatalmi monopóliumának fenntartásához szükséges korlátozások között fennáll. A valódi demokratikus többpártrendszer kialakítását napirendre tűző társadalmi nyomás körvonalai a 2025-ig terjedő időtávon még nem láthatók.

India tizenöt-húszéves távlatban arra törekszik, hogy a multipoláris nemzetközi rendszerben fontos pólussá váljék, és a híd szerepét tölthesse be az Egyesült Államok és a folyamatosan erősödő Kína között. India nemzetközi magabiztosságának alapja a tartósan növekvő gazdaság és az indiai politikai rendszer demokratikus fejlődésének sikerei. Demográfiai adatai, a középosztály erősödése, a lakossági megtakarítások és a befektetési ráta magas szintje mind a folyamatos gazdasági növekedést valószínűsítő tényezők, annak ellenére, hogy az infrastruktúrafejlesztés, az energiatermelés és a képzett munkaerő-ellátás területén vannak hiányosságai. A belpolitikai megosztottság fokozódhat az eltérő beállítottságú politikai koalíciók hatalomra jutása következtében. Az ország egyes területein

¹⁷ Uo., 19–26.

a szélsőséges mozgalmak erősödése instabilitáshoz és az erőszak alkalmazásához vezethet. India vezetői igyekeznek megőrizni az ország maximális autonómiáját, és távol maradnak szövetségektől és nemzetközi koalícióktól. Ugyanakkor a fenntartható gazdasági fejlődés érdekében fontos partnernek tekintik az Egyesült Államokat, ahol jelentős számú, magasan képzett indiai diaszpóra él. Az amerikai kapcsolatnak szerepet szánunk a kínai hatalmi politika következményeinek ellensúlyozásában is.

Oroszország 2025-ig terjedő perspektívában gazdagabb, magabiztosabb és nagyobb hatalommal rendelkező állammá válhat, ha növeli befektetéseit a humán erőforrásokba, diverzifikálja gazdaságát és integrálódik a globális piacokba. Ezek hiányában számos tényező akadályozhatja gazdasági lehetőségeinek kiaknázását. Ilyen tényezők többek között az energiaszektorba történő nem kielégítő befektetések, a szűk keresztmetszetek az infrastruktúrában, az oktatás és egészségügy hanyatlása, a fejletlen bankrendszer, a bűnözés és a korrupció. Ha a jelenlegi trend nem változik 2025-ig, a lakosság fogyása és a termékenységi ráta csökkenése oda vezet, hogy a sorköteles fiatal férfiak alacsony létszáma nem lesz elégséges a hadsereg igényeinek kielégítéséhez. A népesség csökkenése érezteti hatását a munkaerőpiacon is. Az erősödő nemzetközi instabilitás körülményei között Oroszországnak kezelnie kell azt a feszültséget, amely a liberális gazdaságpolitikai felfogás és az illiberális belpolitika között kialakult.

Az Európai Unió a 2025-ig terjedő időszak távlatában csak lassú haladásra számíthat a jelenlegi vezető elit víziójának megvalósításában, amely egy integrált és befolyással bíró globális szereplővé szeretné alakítani a szervezetet. Mindenekelőtt megoldást kell találni a Brüsszelt és az európai szavazópolgárokat elválasztó szakadékra, és túl kellene lépni az intézményi struktúráról folytatott elhúzódozó vitákon. A munkaképes korú népesség csökkenése súlyos próbatétel elé állítja a szociális jóléti modellt, amely a politikai kohézió alapköve volt a második világháború utáni Nyugat-Európában. Nincs könnyű megoldás Európa demográfiai deficitjére. Számításba vehető megoldás lenne az egészségügyi és nyugdíjuttatások csökkentése, de a legtöbb országban ez a megoldás még gondolkodás tárgyát sem képezi. Valószínűsíthető a védelmi kiadások további csökkentése annak érdekében, hogy a szociális programokat ne kelljen átalakítani. A munkaerő-problémáknak a bevándorlás növelésével történő megoldása, különösen a muszlim közösségek esetében tovább fokozza a társadalmi integrációval kapcsolatos nehézségeket. Mivel az Európai Unió tagállamaiban a fenyegetések észlelése eltérő, a védelmi kiadások összehangolása nem történik meg, ezért nem valószínű, hogy az unió belátható távlatban katonai nagyhatalommá válik. A közös energiapolitikával kapcsolatos egyetértés és a beszerzési források diverzifikálásának hiánya fokozza az Oroszországtól való függőséget, és ez negatívan érintheti az EU gazdasági érdekeit.

Japán a 2025-ig terjedő időszakban fokozatosan szembesül a demográfiai hanyatlással, az ipari szerkezet elöregedésével és a belpolitikai feszültségek növekedésével. Az elöregedő népesség a munkaerőpiacra gyakorolt negatív hatás mellett növekvő terhet ró a szociális és egészségügyi rendszerre is. A demográfiai helyzet bevándorlás útján történő javítása a lakosság ellenállása miatt nehézségekbe ütközik. Belpolitikában a Liberális Demokrata Párt hatalma veszélybe kerülhet, és a párt egymással versengő csoportokra szakadhat. A külpolitikában Japán legfontosabb partnere az Egyesült Államok és Kína lesz.

Brazília, Indonézia, Törökország és Irán a 2025-ig terjedő prognózisban szintén a nemzetközi rendszerre növekvő hatást gyakorló államokként szerepelnek.¹⁸

Az *Egyesült Államok* marad a nemzetközi rendszert legnagyobb mértékben befolyásoló állam a következő 15-20 évben is. Gazdasági hatalmának és kisebb mértékben katonai erejének hanyatlása következtében azonban csökken a rugalmassága az alkalmazható politikai eszközök megválasztásában, és azzal is számolnia kell, hogy az amerikai választópolgárok a vezető szereppel járó költségek csökkentését követelik. A multipoláris rendszer olyan körülmények között alakul, amelyekben a nagyhatalmak közötti kapcsolatok viszonylag konfliktusmentesek, az Egyesült Államok „elsőnek” tekintheti magát az egyenlők között. Ugyanakkor külpolitikájának döntően meghatározó eleme lesz az, hogy mi történik Kínában és Oroszországban. A világban zajló más eseményekkel kapcsolatban a külpolitika fókuszában a tömegpusztító fegyverek és a terrorizmus által előidézett fenyegetések találhatók. A fokozódóan multipoláris nemzetközi rendszerben nem kizárt, hogy erősödik a versengés a forrásokért, megjelennek a protekcionista tendenciák, és szűkül a partneri kapcsolatok köre. A multilateralizmus és a globális intézmények pozitív szerepe a gazdasági növekedésben és a jólét fenntartásában azonban hozzájárulhat a kooperáció szellemének fenntartásához. Az Egyesült Államok egy nagy pénzügyi válság esetén számol a dollár sebezhetőségével és a „globális tartalékvaluta”-szerep gyengülésével. Ha ez hirtelen következik be, az Egyesült Államok a külpolitikában nehéz döntések kényszerével kerül szembe.¹⁹

Hiány a bőségben. Folytatódik az urbanizáció, munkalehetőséget és személyes biztonságot keresve a Föld népességének növekvő aránya költözik a városokba. A nagymérvű népességmozgás következtében az energiaforrásokhoz való hozzájutás, valamint az élelmiszer- és a vízhiány kezelése egyre több országban okoz nehézséget a kormányok számára. A következő 15-20 évben további egymilliárddal növekszik a Föld népessége. Várhatóan növekszik a középosztály aránya a társadalmakban, főleg Ázsiában, és ezzel együtt növekszik a fogyasztás is, ami további terhet ró a szűkös forrásokra.

Az energiafelhasználás és a klímaváltozás kapcsolata közismert és egyre kritikusabbá válik. A fenntartható gazdasági fejlődés követelménye és a globális felmelegedés lassítása, majd megállítása nehezen összeegyeztethető és egyben nagy technológiai kihívást jelent. A demográfiai tényezőkkel együtt mindkettőnek egyre fokozottabban érzékelhető hatása van a víz- és élelmiszer-ellátásra is. Az energia, a víz, az élelmiszer, a demográfiai mutatók és a klímaváltozás egymást felerősítő hatásai példa nélküli helyzetek elé állíthatják az országok kormányait.

A 2025-ig terjedő időszakra vonatkozó prognózis szerint a tisztább energiára való átérés érdekében a földgázfelhasználás 60%-os növekedése várható. A világ földgázkészleteinek 57%-a Oroszországban, Iránban és Katarban található. A nyersolaj és a földgáz árának emelkedése azonban a szénfogyasztás növekedéséhez vezethet, annak ellenére, hogy az közismerten a leginkább környezetszennyező, de olcsóbb, és bőségesen rendelkezésre áll. Az ismert globális szénkészletek 67%-a az Egyesült Államokban, Kínában, Indiában és Oroszországban található. Az atomerőművek döntő többsége a gazdaságilag fejlett országokban működik, azonban a világ többi részén is növekednek az igények az atomenergia

¹⁸ Uo., 29–37.

¹⁹ Uo., 93–94.

íránt. Új atomerőművek építésével kapcsolatban azonban számos fenntartás és óvatosság tapasztalható, beleértve a proliferációtól és az atomhulladék kezelésének bonyodalmaival való félelmeket. Az energiahordozók árváltozásai érzékenyen érintik mind a termelőket, mind a fogyasztókat, és hatással vannak a termelők közötti versengésre vagy együttműködésre. A világ leginkább érintett régiója ebben a tekintetben a Közel-Kelet.

A 21. század első évtizedének végén a világ 21 országában nem volt kielégítő mennyiségű termőföld vagy víz, ami 600 millió embert érintett. Előrejelzések szerint 2025-re 36 országban 1,4 milliárd ember él majd ilyen körülmények között. A vízhiány két fő okozója a gyorsuló urbanizáció és a népességszaporulat lesz. A fejlődő országokban a legnagyobb vízfogyasztó az öntözéses mezőgazdaság. A Világbank becslése szerint 2030-ra az élelmiszerek iránti kereslet 50%-kal nő a népszaporulat, a növekvő jólét, az erősödő globális középosztály és az egészségesebb táplálkozásra való áttérés következtében. Az élelmiszerellátást befolyásoló fontos tényező lesz az élelmiszerárak állami szabályozása, az öntözésre rendelkezésre álló vízmennyiség és a biodízel előállítására igénybe vett földterületek nagysága. A víz- és élelmiszerhiány, a termőföldek szűkülése és a váratlan extrém időjárási események kumulatív hatása többszörösére növelheti a jelenlegi belső és külső migránsok számát. Egyre többen hagyják el saját országukat és követik a történelmileg kialakult útvonalakat: Észak-Afrikából és Dél-Ázsiából Európába, Latin-Amerikából az Egyesült Államokba, Délkelet-Ázsiából Ausztráliába.

A kialakuló helyzet ellentmondásosságára jellemző, hogy a gazdaságilag fejlett világ elöregedése, az energia-, víz- és élelmiszerkészletek fokozódó szűkössége, a klímaváltozással kapcsolatos aggodalmak ellenére továbbra is számíthatunk a történelmileg példa nélküli jólét fennmaradására.²⁰

Lehetséges konfliktusforrások. Az Afrikától Délkelet-Ázsiáig terjedő, korábban prognosztizált konfliktusív egyes részein a gazdasági tevékenység aktívabbá válása következtében csökkent az erőszakos konfliktusok lehetősége. A gazdasági változásokat sikeresen végrehajtó autokrata rendszereknek azonban egyensúlyozniuk kell a gazdasági növekedéshez szükséges feltételek és a hatalmi struktúra fenntartásához szükséges korlátozó eszközök biztosítása között. Az erőszakos konfliktusok legvalószínűbb térsége a Közel-Kelet marad, ahol hosszú távon a nukleáris fegyverkezési verseny jelenti a legfőbb biztonsági kockázatot. Irán nukleáris programja aggodalmat kelt a térség arab államai körében. Ez részben magyarázza azt a tényt, hogy megnő az érdeklődés a nukleáris erőművek építése iránt. A térség bonyolult konfliktusait tekintve a békés célú nukleáris programokból viszonylag könnyen kibontakozhat egy nukleáris fegyverkezési verseny.

A növekvő energiaigények találkozása az energiaforrások lehetséges szűkülésének percepciójával magában rejtja a forrásokhoz való hozzájutásért való versengés lehetőségét. Kína és India – mint nagy energiafogyasztók – megjelentek tulajdonrész-vásárlókként az energiaforrások területein. A zavartalan energiaellátással kapcsolatos érdekeiket katonai képességeik fejlesztésével is alátámasztják. Mindkét állam fejleszti haditengerészeti képességeit, hogy biztosítsa a Perzsa-öbölből származó olaj biztonságos szállítását. Oroszország és Kína között a közép-ázsiai olajlelőhelyek válhatnak versengés tárgyává. A jégtagaró olvadása le-

²⁰ Uo., 41–54.

hetővé teszi a sarkkörön túli hajózást, az olaj- és gázkészletek feltárását, amely fokozódó területi vitákhoz vezethet Oroszország, Kanada és Norvégia között.

Amennyiben az érdeellentétek erőszakos konfliktusokhoz vezetnek, a tudományos és technológiai fejlődés következtében a fegyverek megnövekedett hatékonysága megváltoztatja a hadviselés jellegét. A hadviselést a következő stratégiai trendek határozzák meg. Először, az információs technológia lehetővé teszi a nagy hatótávolságú precíziós fegyverek gyártását, amelyek növekvő számú államot tesznek képessé arra, hogy rövid idő alatt lerombolják az ellenfél gazdasági, politikai, katonai és informatikai infrastruktúráját. Ezzel egy időben a modern hadviselést lehetővé tevő információs képességek a jövő konfliktusainak elsődleges célpontjaivá válnak. Másodsor, a modern haderők elleni harc előtérbe helyezi az irreguláris hadviselési taktikát, amelyet államok és nem állami szereplők egyaránt alkalmazhatnak. A modern könnyűfegyverek és a kommunikációs technológia kombinált alkalmazása megnövelt képességet biztosít az irreguláris haderők számára is. Harmadszor, a hadviselés nem katonai eszközei, mint például a gazdasági, a lélektani, az információs és az erőforrásokért folytatott versengés jobban előtérbe kerül a jövőben. A közvélemény manipulálása érdekében az állami és nem állami szereplők egyaránt aktivizálódnak a „médiaháborúban”, hogy megszerezzék a támogatást az általuk kitűzött célok eléréséhez. Negyedszer, folytatódik a konfliktus kiterjedése a hagyományos harctéren túlmutató területekre. Ennek következtében nehezebbé válik a konfliktusok kezelése és eszkalációjuk megakadályozása.²¹

Alkalmazkodás a változó globális trendekhez

Az új globális szereplők megjelenése és a nemzetközi intézmények hatékonyságának csökkenése következtében felgyorsul a hatalom megosztása, szétterjedése a nemzetközi rendszerben. A nemzetállamok relatív hatalma csökken, és egyre nagyobb befolyásra tesznek szert olyan nem állami szereplők, mint az üzleti vállalkozások, vallási szervezetek, törzsek, valamint idesorolhatók a különböző bűnözői hálózatok is, amelyek növekvő hatást gyakorolnak a társadalmi, gazdasági és politikai ügyekkel kapcsolatos döntésekre. Az új szereplők egy része pótolhatja a második világháború utáni intézményrendszer hiányosságait, de negatív hatásuk is lehet, amennyiben fokozzák a megosztottságot, akadályozzák a nemzetközi együttműködést. A jelenlegi trendek azt mutatják, hogy nem számolhatunk a globális kormányzással kapcsolatos egységes nézetek kialakulására. 2025-ig egymást átfedő, alkalmi jellegű és töredékes erőfeszítésekre lehet számítani váltakozó tagsággal rendelkező koalíciók, nemzetközi szervezetek, társadalmi mozgalmak, humanitárius alapítványok és üzleti vállalkozások részéről. A multipolaritásnak ez a formája minden bizonnyal gyengíti a multilateralizmust, beleértve az olyan nemzetközi intézményeket is, mint az Egyesült Nemzetek Szervezete. A létező multilaterális intézmények túlságosan nagyok, nehézkesek és képtelenek az új körülményekhez történő gyors adaptációra. Ugyanakkor a nem kormányzati szervezetek, amelyek egyre aktívabbak és jelenlétük egyre látványosabb a nemzetközi szinten, a multilaterális intézmények és a kormányok egyeztetett erőfeszítéseinek

²¹ Uo., 61–74.

hiányában nem képesek az általuk megjelölt problémák megoldására. A nyomasztó transznacionális problémák – klímaváltozás, a globális pénzügyi piacok szabályozása, a migráció, az összeomló államok, nemzetközi bűnözői hálózatok – megoldására a nemzetállamok egyedül nem képesek. A multilaterális megoldásokra irányuló készséget gyengíti az a trend, amely jelzi, hogy az államok jelentős része stratégiai versengésre készülhet a kereskedelem, a befektetések, a technikai innováció és az energiaforrásokhoz való hozzájutás kérdésében.²²

A közgazdaságtudományban évszázados vita zajlik arról, hogy a nemzeti és a nemzetközi politikára lényeges hatást gyakorló gazdasági tevékenység szabályozását a szabadpiacra kell bízni, vagy a gazdasági ciklus alakulásától függően elkerülhetetlen az állami szabályozás alkalmazása. Az elméleti vita lényegét és a kormányok gazdaságpolitikájára gyakorolt hatását szemléletesen mutatja be Nicholas Wapshott angol újságíró *Keynes és Hayek. Az összecsapás, amely meghatározta a modern közgazdaságtant* című könyve. Wapshott a ciklikusan visszatérő gazdasági válságokkal összefüggésben elemzi a két nagyhatású közgazdász váltakozó befolyásának alakulását a vezető kapitalista országok kormányainak politikájára és az elméleti közgazdaságtan vitáira. Érzékletesen ragadja meg az angol John Maynard Keynes szándékának lényegét, amely a kapitalizmus mint gazdasági rendszer állami beavatkozással történő megmentésére irányul. Az osztrák Friedrich Hayek elméletének magvát abban látja, hogy a szabadpiac működésébe történő állami beavatkozás a vállalkozás szabadságának korlátozásához, végső soron diktatórikus politikai rendszerhez vezetne. Hayek szerint az állam szerepét olyan területekre kellene visszaszorítani, mint a honvédelem.²³

A globalizációval új dimenziót nyert az állami beavatkozással kapcsolatos vita. Az államok kormányai és a közgazdászok egyaránt megosztottak az állami beavatkozás kérdésében, és ez a megosztottság egyre erőteljesebben érinti a nemzetközi pénzügyekkel, kereskedelemmel és tőke mozgásokkal kapcsolatos szabályozás területét. Joseph Grieco és John Ikenberry amerikai politikatudósok a *State Power + World Markets (Államhatalom és a világgazdaság)* című könyvükben az alábbi következtetésre jutottak: „Ha a világgazdaság csak a hatékonyság és a komparatív előnyök logikáját követte volna, sokkal integráltabbá vált volna a mainál. Ha a kormányok csak arra törekedtek volna, hogy megvédjék a társadalmat a potenciális veszteségektől és az instabilitástól, ami elkerülhetetlenül együtt jár a nyitott piacokkal, akkor a világgazdaság sokkal kevésbé lenne nyitott a mainál. A világgazdaság mindig keveréke volt, mint ahogy ma is az, a nyitottságnak és a zártságnak, és az elmúlt két évszázad során drámai módon ingadozott a két szélsőség között.”²⁴ Ez a dilemma változatlanul tovább él mind a közgazdászok, mind a politikusok mindennapi vitáiban. A két amerikai politikatudós így jellemzi a kialakult helyzetet: „[A]z új kormányzati megállapodások keresése a vezető ipari államok, a fejlődő államok és a világgazdaság átalakulása következtében vesztes országok közötti küzdelem keretében zajlik. Néhány csoport blokkolni akarja a további globális nyitottságot és az integrációt, mások új szabályokkal növelni

²² Uo., 81–82.

²³ NICHOLAS WAPSHOTT: *Keynes és Hayek. Az összecsapás, amely meghatározta a modern közgazdaságtant*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2014, 280–290.

²⁴ GRIECO–IKENBERRY: *i. m.*, 93.

akarják a nyitottságot és az integrációt, amely kiterjedne a társadalmi és politikai normákra és értékekre is.”²⁵

A globalizációval együtt erősödött az államok egymástól való kölcsönös függősége. Ez a trend erősíti a nemzeti kormányok dilemmáját, mivel két irányban is fokozott figyelmet kell tanúsítaniuk és gyakran ellentétes hatásokra kell reagálniuk. Egyrészt a gazdasági eredményekre és a lakosság jólétének növelésére irányuló törekvések indokolják a nyitottságot a világpiacokra és általában a nemzetközi intézményrendszerrel való együttműködésre. Másrészt az új globális trendek és kockázatok indokolják a nemzeti gazdaság és társadalom védelmét az esetleges negatív hatásokkal szemben. Ennek az alapvető dilemmának a kezelésében az államok a történelem során rendkívül nagy változatosságot mutattak. A kormányzati bürokráciák minősége mindig nagy szerepet játszott ennek során. Egy állam képessége a globális világban való hatékony működésre, amely állampolgárainak jólétét és biztonságát szolgálja, végső soron azon múlik, milyen a kapcsolata a társadalommal, képes-e mozgósítani az egyének egyre növekvő térben hasznosítható képességeit.²⁶

A nyugati demokráciák működésének néhány gyengeségére hívja fel a figyelmet Hamish McRae brit újságíró. Szerinte a közvélemény tájékoztatásában aránytalanul nagy teret kap a különböző jelöltek politikai célokból történő népszerűsítése, és elhanyagolják a kormányzás konkrét feladataival foglalkozó tájékoztatást. Szerinte a kormányzás elsőrendű feladata a lakosság számára alapvető fontosságú szolgáltatások megszervezése és a velük kapcsolatos sokoldalú tájékoztatás. A gyenge minőségű szolgáltatásokat nyújtó állam nem lehet versenyképes a 21. században. Külön is hangsúlyozza az egészségügy és az oktatás kiemelkedő fontosságát, mert a gyengén képzett és rossz egészségi állapotú társadalom rontja egy ország versenyképességét és fokozza a társadalmi feszültségeket. Úgy véli továbbá, hogy az állampolgárok kevés segítséget kapnak az egyéni életükkel kapcsolatos döntések meghozatalához, különös tekintettel azok költségeire. Végül nagyobb nyilvánosságot javasol a közkiadások tekintetében annak érdekében, hogy a társadalom erősebb hatást gyakorolhasson a kiadások észszerűségére. McRae úgy véli, hogy a világban zajló változások fokozatosan korlátozzák a kormányok hatalmát. Ennek nem a kormányok gyengesége az oka, hanem az a tény, hogy más szereplők erősödnek, mindenekelőtt a pénzügyi piacok, a nagyvállalatok, a nemzetközi média, a szórakoztatóipar és néhány gazdag magánszemély. McRae szerint az erre az új realitásra adott válaszok formálják az egyes földrajzi régiók generációinak jövőjét.²⁷

A globalizáció demokratikus társadalmakra gyakorolt hatásának további elemzése a jelen tanulmány második részének lesz a témája.

FELHASZNÁLT IRODALOM

DICKENS, Charles: *Két város regénye*. Ford. Karinthy Frigyes, Gutenberg Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1930.
Global Trends 2015: A Dialogue About the Future With Nongovernment Experts, [online], 2000. 12. National Foreign Intelligence Board, Forrás: cia.gov [2018. 10. 29.]

²⁵ Uo., 322.

²⁶ Uo., 95–97.

²⁷ Hamish McRAE: *The World in 2020. Power, Culture and Prosperity*, Harvard Business School Press, 1994, 185–205.

- Global Trends 2025: A Transformed World, [online], 2008. National Intelligence Council, Washington DC. Forrás: files.ethz.ch [2018. 10. 28.]
- Global Trends 2030: Alternative Worlds, [online], 2012. 12. National Intelligence Council, Forrás: globaltrends2030.files.wordpress.com [2018. 10. 31.]
- GRIECO, Joseph M. – IKENBERRY, G. John: *State Power + World Markets*, W.W. Norton and Company, New York, 2003.
- Mapping the Global Future. Report of the National Intelligence Council's 2020 Project, [online], 2004, Washington DC. Government Printing Office. Forrás: dni.gov [2018. 10. 29.]
- MCGRAE, Hamish: *The World in 2020. Power, Culture and Prosperity*, Harvard Business School Press, 1994.
- WAPSHOTT, Nicholas: *Keynes és Hayek. Az összecsapás, amely meghatározta a modern közgazdaságtant*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2014.
- World Economic Forum: The Global Risks Report 2016, [online], 11th Edition, Forrás: weforum.org [2018. 10. 28.]